

Prema Bisera Jevtić¹

**STRUKTURA KOMPETENCIJA DAROVITE
PREDŠKOLSKE DECE**

Pedagoška stvarnost širom sveta danas promišlja o tome kako istinski transformisati obrazovni sistem kako bi odgovorio na potrebe, izazove i promene u vremenu u kome živimo. Kao neophodna se javlja potreba kretanja ka društvu znanja ili „društvu učenja“. Strategija doživotnog učenja, kao temelj opstanka i napredovanja kako pojedinca tako i društva, vidi se kao instrument na tom putu. Strategija doživotnog učenja u budućnosti mora dobiti široku podršku. Ona je proces ne samo stalnog prilagođavanja promenama u prirodi ljudskog rada, nego je i trajni proces podsticanja razvoja svestranih, celovitih ljudskih bića.

Istraživanje fenomena darovitosti kod dece predškolskog uzrasta kao opšteljudskog potencijala i potrebe, novijeg je datuma i još uvek se ne može pohvaliti kategorički donešenim sudovima. Trenutno se jednoglasno odobrava samo humanistička funkcija stvaralaštva, kao i to, da će osobine same ličnosti darovitih odrediti kvalitet ove funkcije. Ako uzmemo u obzir da se osobine ličnosti određuju u najranijem periodu razvoja deteta, dakle u predškolskom periodu, onda je u potpunosti jasno koji su razlozi da se sa posmatranjem, uočavanjem, dijagnostikovanjem i podrškom darovitosti počne u najranijem periodu razvoja deteta. Vigotski naglašava da svi mi prolazimo iste faze u intelektualnom razvoju, ali u različitim uzrasnim dobima. Pojedina deca mogu na uzrastu od pet godina posedovati nivo intelektualne zrelosti sedmogodišnjaka, ali, i neka deca, takodje sa pet godina mogu pokazivati očekivani nivo intelektualne zrelosti za tu uzrasnu dob. Istraživanja pokazuju (Milić, S. 2003) da nadarena deca koja nisu imala adekvatan-modifikovan program rada sa velikom izvesnošću izrastaju u neostvarene i frustrirane individue. Godine ranog detinjstva su krucijalne u ustanovljavanju dečijeg procesa učenja, i ukoliko uzalud trošimo vreme obezbeđujući im isključivo redovni plan i program usmerenih aktivnosti, kao i način rada sa njima, rizikujemo da celokupnom razvoju nadarenog deteta nanese veliku i nepopravljivu štetu. Mi ovu decu dovodimo u razvojni rizik. Vaspitači moraju biti kompetentniji u donošenju sudova o darovitoj deci, dakle da poznaju karakteristike različitih tipova darovitosti, kao i svakog darovitog ponaosob tj. da u njihovoj edukaciji budu obavezna detaljna saznanja o darovitosti na predškolskom uzrastu.

Biti dobar vaspitač, u najširem smislu te reči, znači ovladati pedagoškim kompetencijama koje imaju diverzifikacionu ulogu u podrsci i razvoju darovite dece. Biti dobar vaspitač znači pedagoški delovati svim svojim bićem, biti ono što sam jeste da bi bio sposoban da prihvati druge onakvim kakvi jesu; podsticanje individualnog razvoja svakog pojedinca, pa i rad na sopstvenom razvoju – mudrost je njegovog pedagoškog delovanja.

“Pedagoški delovati znači ovladati pedagoškim kompetencijama u kojima je znanje samo jedan segment. Razvoj pedagoških kompetencija vaspitača zahteva stalno nove vizije pedagoške refleksije, stalno sagledavanje i osmišljavanje novih područja rada razvojno-pedagoške delatnosti, kreiranje pozitivne pedagoške klime za njihovu realizaciju, ali i sopstvenu vidljivost u procesu njihovog ostvarenja.” (Knežević-Florić, O. 2008: 6).

Ključne kompetencije za rad vaspitača sa darovitom predškolskom decom su:

- lične kompetencije
- stručne kompetencije
- socijalne kompetencije
- akcijske kompetencije
- razvojne kompetencije.

Vaspitač ispoljava sledeće kompetencije u neposrednom radu sa decom:

1. Lične kompetencije - empatija; optimizam; prepoznavanje emocija; podržavajući stav; kritičnost i samokritičnost.

2. Stručne kompetencije - razumevanje učenika i podžavajuće aktivnosti; holistički pristup vaspitanju i obrazovanju; poštivanje individualnih postignuća; pedagosko znanje.

3. Socijalne kompetencije - razvijanje komunikacijske veštine; poznavanje i prihvatanje načela timskog rada; stvaranje prijatne atmosfere; slanje uverljivih poruka; odgovornost, podrška.

4. Akcijske kompetencije - plan otklanjanja prepreka; savetodavni rad, supervizija; istrajanje na ciljevima, originalnost, inicijativa.

5. Razvojne kompetencije - vrednovanje postignuća; usmerenost na postignuce, pracenje i uvodjenje inovacija.

Na osnovu procene 30 predškolskih vaspitača u Predškolskoj ustanovi "Biseri" u Trsteniku, utvrdili smo koje kompetencije vaspitača su najvažnije za neposredni rad sa darovitom preškolskom decom.

Kompetencije su sposobnosti da se uspešno (prema određenom standardu) obavi određeni posao, specifična uloga u zanimanju ili funkcija, radni zadatak u radnom procesu.

"Novi trendovi u radu sa nadarenom decom u svetlu Evropske konferencije za visoke sposobnosti ("European Council for High Ability", ECHA), naglašavaju potrebu za promenama nivoa kompetencije nastavnika u podučavanju dece visokih sposobnosti. Uz već poznate zahteve, novi prostor za rad nastavnika otvara se u zahtevima da didaktičkim instrukcijama pomažu nadarenim učenicima u spoznavanju vlastitih metakognitivnih karakteristika" (Gojkov, G. 1995.118).

Postoje brojne zablude u pogledu rada sa darovitom decom koje se mogu kategorisati na načine: grupa nadarene dece je bolja od ostale dece u grupi (problem je u percepciji, jer ta deca ne moraju nužno biti bolja od druge dece, već su jednostavno različita i njihove jedinstvene potrebe zahtevaju modifikovan tretman), akceleracija nadarene dece nužno vodi njihovom socijalnom i emocionalnom oštećenju (akcelirana deca nisu i izolovana deca već se nalaze u grupi svojih vršnjaka, takodje nadarenih, koji su sličnog socio-emocionalnog nivoa za dati uzrast), modifikovani uslovi i programi za nadarenu decu se definišu kao negativni elitizam (vrlo često se pitanje nadarene dece posmatra sa socijalnog a ne sa obrazovnog aspekta i u skladu sa tim

modifikovani vaspitno-obrazovni rad se definiše kao elitizam)...

Visok nivo razvijenosti intelektualnih sposobnosti indikator je nadarenog deteta pri čemu ga "izdvaja" iz vršnjačke grupe. Uskladenost intelektualnog, emocionalnog i socijalnog razvoja uslovljava, uglavnom, uspešnu adaptaciju, dok je izvesna odstupanja otežavaju.

Nadarenost korespondira kompetencijama koje su jasno iznad prosečnih vrednosti u jednom ili više domena sposobnosti: intelektualne, kreativne, socio-afektivne, senzomotorne, grafomotoričke, logičke, ekstra percepcija...Svaka kompetencija se orijentiše na zrenje i poboljšanje ličnih performansi. Estetska merenja dela darovitih vezuju se za Fehnera, koji je pokušao stvoriti eksperimentalnu estetiku. Njegova metoda (Vlahović, R. 2008) poslužila je kao osnova za izradu testova koji mere estetski ukus i umetničke sposobnosti. Poznati su testovi: za merenje muzičkih sposobnosti Šiser mjera (ispitanik sluša dve note ili muzičke fraze i uočava razliku), Vingov standardizovani test za muzičku inteligenciju (pronalaži se broj tonova u jednom akordu, pamćenje i pronalaženje promenjenog tona), test za ocenjivanje poezije (odnos svetlost i senke), Nauberov test za merenje dostignuća u likovnom vaspitanju, Horijev inventar za umetničku sposobnost (linije i tačke ispitanik treba da spoji u skicu). Svi navedeni testovi imaju i svoje pozitivne i negativne strane. Pozitivno je to što se uočava značaj posedovanja umetničkog i estetskog ukusa-kreativnost ispitanika, dok je negativna strana, zanemarivanje psiholoških odlika (emocionalne i intelektualne komponente) koje utiču na procenu. Razmišljanja o kompetentnosti pri evaluaciji kvaliteta kreativnog stvaralaštva, zasnovana su na izbegavanju uticaja emocionalnog (afektivnog) koje remeti objektivnost.

U odnosu na sposobnost, kompetencija je sposobnost na delu ili sposobnost koja je već dokazana. Sposobnost podrazumeva dispoziciju racionalnog, emotivnog ili fizičkog delovanja koja može ali ne mora biti ostvarena, dok kompetencija mora biti realizovana, jer podrazumeva pozitivnu socijalnu i ličnu afirmaciju.

Na osnovu predstavljenih tipova dece u zavisnosti od tipova inteligencije koju poseduju (Maksić, S. 2006) - jezička inteligencija, logičko-matematička inteligencija, prostorna inteligencija, muzička inteligencija, fizičko-kinestetička inteligencija, interpersonalna inteligencija i intrapersonalna inteligencija, kompetencije darovite predškolske dece možemo razložiti s obzirom na njihovu unutrašnju strukturu. Osnovni problem je da li i kako prepoznati strukturu kompetencija darovite dece? Prema Ganjeu, nadarenost korespondira kompetencijama i potencijalima koji su jasno iznad prosečnih vrednosti (15% i više) u jednom ili više domena sposobnosti u odnosu na vršnjacku grupu kojoj dete pripada, a navedene sposobnosti deli na : intelektualne, kreativne, socio-afektivne, senzomotorne i ostale (pr. ekstra percepcija i sl.). Na jednoj strani je nadarenost koja se tretira kao konzistentni potencijal, dok na drugoj strani je talenat kao realizacija

potencijala. Talenat se ispoljava kada pojedinac uspe da na najbolji mogući način razvije sopstvene potencijale. Ovaj proces se isključivo odvija jedino u uslovima učenja, vežbanja sposobnosti koje pojedinac poseduje. Bez ovih procesa, nema efektivnog razvoja ličnih potencijala. Na njihovo nesmetano odvijanje utiču dve grupe faktora-intrapersonalni (unutrašnji) i environmentalni (spoljašnji). Intrapersonalni implementira dečju motivaciju, stilove učenja, personalitet i self-koncept, dok spoljašnji faktor podrazumeva okruženje, osobe sa kojim dete provodi vreme, način vaspitno-obrazovnog rada i sl. Obe grupe faktora pomažu i usmeravaju proces prevodjenja nadarenosti u talenat. Rano otkrivanje i identifikovanje darovitosti na predškolskom uzrastu pruža šansu obezbeđivanja prava na pun razvoj prirodnih potencijala. U pogledu fizičkog razvoja i uopšte fizičkih karakteristika, nadarena deca pokazuju ranu mobilnost gde je uobičajeno da su i do 30% brži u odnosu na tipičnu decu pri čemu pokazuju izrazito visok nivo fizičke energije. Kognitivni razvoj nadarene dece odlikuje se eksplicitnom memorijom, visokim nivoom radoznalosti, komunikacijskom veštinom, logičkom i metakognitivnom sposobnošću u upravljanju sopstvenim sazajnim procesom, brzim tempom saznanja i učenja. Kreativni razvoj odlikuje izrazita maštovitost, mnoštvo ideja kao i spremnost da improvizacijama i maštom dodju do rešenja. Socijalni razvoj se ogleda u pojačanom interesovanju za socijalne odnose i ponašanju uopšte, dok emocionalni razvoj ove dece karakteriše empatičnost i izrazita moralna senzitivnost tj. sposobnost moralnog rezonovanja i moralnog procenjivanja. Nadarena deca najčešće pokazuju i perfekcionizam. No, sa druge strane, takodje rano pokazuju različite vrste strahova, razvijen self-koncept kao i svest o sopstvenoj posebnosti. Na osnovu svega navedenog, jasno je da su nadarena deca i eksterno i interno drugačija i da usled neprepoznavanja njihove sposobnosti i neadekvatnog reagovanja na nju, mogu imati izrazite socio-emocionalne teškoće u razvoju.

Program 2I (individualnog i individualiziranog kreativnog ispoljavanja potencijalne darovitosti), razvijanjem urodjene sazajne motivacije, podsticanjem razvoja opštih sposobnosti, otkrivanjem i podsticanjem kreativnih sposobnosti kao i unapredjivanjem socijalizacije vršnjacke populacije bez obzira na različitost, omogućava struktuiranje višestrukih sposobnosti u kognitivne, emocionalne, socijalne i radno-akcione kompetencije.

1. Kognitivne kompetencije:

- Veština odabiranja informacija, izdvajanje bitnog od nebitnog,
- Postavljanje pitanja o saznanju i o vlastitoj kogniciji,

- Razumevanje problema i aktivnosti-materije,
- Pamćenje-odabir informacija koje je nužno zapamtiti,
- Rukovanje informacijama,
- Konvergentna i divergentna produkcija,
- Evaluacija, vrednovanje učenja i rada(svog i tuđeg).

2. Emocionalne kompetencije:

- Emocionalna svest, prepoznavanje svojih i tuđih emocija,
- Samopouzdanje,
- Samokontrola i kontrola,
- Empatija i altruizam,
- Istinoljubivost,
- Adaptivnost i fleksibilnost,
- Inovativnost.

3. Socijalne kompetencije:

- Razumevanje sebe i drugih,
- Saglasnost,
- Organizacione i timske sposobnosti,
- Komunikativnost,
- Podrška drugima i servilna orijentacija,
- Tolerancija,
- Pozitivna pripadnost.

4. Radno-akcione kompetencije:

- Informatička i komunikacijska pismenost,
- Savesnost, preuzimanje odgovornosti,
- Perzistencija,
- Motiv postignuća,
- Inicijativa,
- Unutrašnja volja i motivisanost. (Suzić, N. 2005)

Mogućnost da se u predškolskoj ustanovi dijagnosticira stanje u vezi sa ovim kompetencijama darovite dece, stvara prostor da se na njih deluje, da se razvijaju adekvatni modeli za njihovu podršku i razvijanje. Ovaj naš rad ima indikativne vrednosti, i zato zaslužuje dalju istraživačku proveru i inspiraciju drugih istraživaca da se bave ovim pitanjem. Daroviti su oko nas, i svakako su pomalo NEOBIČNI, DRUGAČIJI, JER POSEDUJU DAR.

"Istorijski gledano, darovitom decom, najpre su pod uticajem Termana, koji je prvi sistematski proučavao obdarenu decu, smatrana deca sa visokom intelektualnom sposobnošću (u smislu opšte darovitosti), zatim deca čiji su rezultati trajno visoki u mnogim oblastima (Viti, Witty), a potom se težiste stavlja na kreativne procese, da bi se sa razvojem psihologije ličnosti u definiciji darovitosti deteta

naglasak stavio na " jedinstven sklop crta ličnosti (Milinković) kao distinktivnu karakteristiku darovitosti" (Vlahović, R. 2008).

Humanističko shvatanje deteta i uvažavanje značaja predškolskog detinjstva zahtevaju vaspitno-obrazovne uticaje kojima se kod dece podstiče spontanost i aktivnost nego pasivnost i reprodukovanje, lično iskustvo više nego pamćenje, stvaralaštvo više nego podražavanje. Ona treba da budu vodjena svojim ličnim namerama nego odlukama odraslih. Vaspitni zahtevi treba da ostanu visoki, ali manje formalizovani i spoljašnji. Naročitu vrednost ima ono što je autentično kod dece, što nose kao neuobličeni i neostvoreni razvojni potencijal, da bi se uticalo na njegovu realizaciju u pozitivnom, konstruktivnom i etički prihvatljivom vidu. Takođe, u odnosu prema deci, uvek se treba oslanjati na ono što ona mogu, što znaju, za šta su sposobna, gledati u njima bića u razvoju sa velikim potencijalnim mogućnostima koje će, ako se ostvare, učiniti svet budućnosti boljim od sadašnjeg.

Problem sa darovitošću je što se ona sama po sebi smatra prednošću, izazivajući divljenje ili zavist, i usled brojnih "nezaobilaznih" poslova unutar sredine gde je uočena, ponekad ne smatra izuzetno bitnom. Pozitivno u današnjem tretmanu darovitih je što se oni pominju kao indikatori u "društvu učenja", pri čemu se naglašava relevantnost njihovog učešća i doprinosa razvoju društva. Koliko je uistinu " uspavanih mozgova " i ostavljenih negde po strani, nemoguće je proceniti, a jedan od uzroka mnogih neadekvatnosti je NERAZUMEVANJE.